

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „Доктор”

Автор на дисертационния труд: Ванина Иванова Сумрова, главен асистент в Института за български език при БАН

Тема на дисертационния труд „ **Новите феминални названия в българския език**”

Рецензент: Лилия Крумова – Цветкова, д.ф.н., професор в Института за български език при БАН

Ванина Сумрова завършва през 1991 г. специалността Българска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски”. След специализация по съвременен български език постъпва като хоноруван асистент в Катедрата по български език и в Катедрата по български език за чужденци към ФСФ на Софийския университет. От 1995 г. работи в Института за български език при БАН като научен сътрудник, а в момента – като главен асистент.

Ванина Сумрова е докторант на самостоятелна подготовка към Института за български език при БАН. Темата на докторската ѝ дисертация е от една от най-привлекателните изследователски области за езиковедите в съвременното – неологията, област твърде развита в съвременното българско езикознание. Очертани са общите характеристики, тенденциите на развитие, събран е голямо количество материал, на базата на който се извършват изследванията. Авторката на настоящия труд Ванина Сумрова обаче се е насочила към неизследвано поле. Названията за лица жени не са проучени.

Авторката мотивира много добре избора на темата. Темата е била в известна степен negliжирана, от една страна поради второстепенното място, което жената дълги години е заемала в обществото, от друга, тъй като от езикова гледна точка имената за лица са разглеждани като производни от имената за лица мъже, т.е. като модификационна словообразователна категория. В нашето съвремие количеството на имената за лица жени нараства с много бързи темпове. Причините на първо място са екстралингвистични, свързани със силно навлизане на жената в обществения живот, със засиленото ѝ присъствие във всички професии и области на общуване. Причините са и вътрешнолингвистични – езикът разполага с ресурси за назоваване на тези нови роли на жената. Основателно към причините се прибавя и когнитивната – стремеж към систематизация на езиковото възприемане на околния свят, както и новата

антропологична насоченост в езиковедството. Всички тези причини са достатъчно основание да се прецени, че темата на дисертацията е подбрана много добре и че е актуална и дисертационна.

Дисертацията се състои от въведение, шест глави, заключение, библиография и приложение и обхваща 190 с. Във въведението са формулирани ясно и точно предметът, целите и задачите на изследването – да се осъществи комплексен анализ на новите феминални названия за лица в българския език. Композицията е подчинена на тези цели и задачи. Отделните глави са посветени на описание на тези имена според тяхното словообразуване, семантика, парадигматични, синтагматични и граматични особености. Специално внимание е отделено на лингвокултурологичната им характеристика и лексикографските им особености. Това многопланово, комплексно изследване на новите имена за лица жени е осъществено с комплексна методология. Авторката посочва, че „В дисертацията е използван традиционният **метод** на *лингвистично описание*, базирано върху *наблюдението* и *анализа* и извършвано чрез *структурно-семантичен, функционално-прагматичен, социолингвистичен, социокултурен* и *проспективен* **подход**” (с. 16). Този комплексен подход е наистина ползотворен и дава възможност за многоаспектно и цялостно описание на разглежданата лексика.

Материалът, върху който е базирано изследването, е извлечен от два неологични речника на авторите Е. Пернишка, Д. Благоева и С. Колковска – Речник на новите думи в българския език (от края на ХХ и първото десетилетие на ХХІ в.) (София, 2010 г.) и Речник на новите думи и значения в българския език (София, 2001 г.); от изследвания, посветени на неологичната или оказионалната лексика в езика ни; от средствата за масова информация, като са ексцерпирани случайни броеве от най-тиражираните вестници; от интернет. Така е събран внушителен по количество емпиричен материал, който наистина е нов и има доказателствена сила.

Докторската дисертация на Ванина Сумрова представя автора си като зрял, изграден учен езиковед. Работата е стегната, без излишно разпространение върху чужди мнения и дефиниции. Макар че отлично познава литературата по въпроса (библиографският ѝ апарат наброява 242 заглавия), авторката обобщава схващанията, препраща към съответния автор за по-подробна информация и изразява ясно своето виждане. Езикът и стилът са също така на необходимата висота.

В цялостната характеристика на новите феминативи за лица, която се прави в изследването, важно място заема *словообразователната*. В Първа глава „Номинационни похвати” се разглеждат различните начини за създаване на названия за лица жени, а те са словообразуване, заемане и семантична деривация. Констатира се, че основно място при създаването на нови имена за лица жени заема суфиксалното словообразуване, докато

префиксалното словообразуване не е присъщо. Разглеждайки словообразуването при новите имена за лица жени, авторката прави важни констатации и изводи, установява традиционни и иновационни особености на този словообразователен начин. Прави подробен анализ на произвеждащите основи и суфиксите при това словообразуване, като установява настъпилите в тях промени: поява на нови мотивиращи неспецифични основи, активизация на суфикси и маргинализиране на други, разширяване на съчетаемостта на суфикси и др.

Имам следните допълнения към интересния ѝ и верен анализ: Не може да се направи убедително разграничение между мотивиращи основи със значение ‘мъж’ и със значение ‘лице изобщо, лице за двата пола’ (напр. на какво основание *вожд*, *цензор* са посочени като означаващи лице изобщо и по какво се различават от *политик*, *съдия*).

Би могло да се посочи, че при така наречените универбати (от типа *атлантик*) всъщност се разграничават формална и семантична мотивация – формалната е от съответни имена от мъжки род за лица, а семантичната – от словосъчетание.

Не мисля, че суфиксите *-кин(я)*, *-ин(я)*, *-ес(а)*, *-иц(а)* имат незначителна роля в словообразуването, тъй като посочените образувани с тях думи не изглеждат малко. Те просто са по-малко продуктивни.

Авторката прави констатация, че класическата композиция не е характерна за тези имена. Композицията е представена със своя разновидност – образуване на имена с препозитивен компонент, наричан от нея префиксоид. Всъщност Ванина Сумрова взема отношение по въпроса за терминологичната неяснота на термините префиксоид и радиксоид. Взема категорично становище по въпроса. За разлика от предишни констатации, че образувания с префиксоиди не са характерни за имената за лица жени, авторката представя голямо количество имена с префиксоиди *топ-*, *екс-*, *евро-*, *нарко-* и под.

В изследването се установява, че при разглежданите имена не е застъпен и „класическият” тип универбиране. Това обаче, както посочва дисертантката, се отнася за имена от книжовния език. Материалът показва, че съществуват жаргонни и разговорни универбати, които са израз на тенденцията към колоквиализация на езика.

Особено значително място в анализа заема образуването на феминални имена по синтактичен модел. Авторката добавя своята гледна точка към многобройните интерпретации на този тип нови образувания от два пълнозначни десубстантивни елемента без формална връзка между тях (от типа *бизнес секретарка*). Тя проследява мненията, посочва съществуващата неустановеност в теоретичното им описание и кодификацията им и мотивира своето мнение, че това са синтактични единици в модифициран небългарски тип, възникнал по чужд словообразователен модел.

В изследването се разкрива и спецификата на абривиацията при създаването на имена за жени. И тук явлението е под влиянието на английския език. Многобройните имена от типа *Бг авторка* са ново явление в словообразуването.

Обработката на лексиката изисква и нейното класифициране. Ванина Сумрова е осъществила такава класификация (във Втора глава „Класификации“) въз основа на различни критерии: словообразуване, семантика, стилистична характеристика, спрямо книжовните норми и спрямо историческата перспектива, нещо, което тя прави за първи път (всъщност тя го прави за първи път в своя студия, посочена в библиографията). В *семантичната класификация* неофеминативите са класифицирани тематично, според хронологията на назоваваните понятия и според семантичната мотивировка. За пръв път неофеминативите, назоваващи лица според професията им, са представени изчерпателно в 16 професионални области. Емпиричният материал показва, че най-голям дял имат професионалните имена за лица, названията според занимание, пост, длъжност. Обособена е втора група, определена като разнородна по семантика. Всъщност би могла да бъде определена като ЛСГ названия според качества, интереси, пристрастия, място и начин на живеене и под.

Добре мотивирана и убедителна е *стилистичната характеристика* на разглежданите имена, направена в изследването. Авторката посочва две важни причини за стилистичната маркираност на голямата част от неофеминативите: езиковата традиция и наличието на мъжкородови лексеми със значение за двата пола. Според нея се оформя нов процес в езика на замяна в названията за лица на семантичния компонент ‘лице, което...’ с ‘мъж, който...’, което премахва пречката за поява на немаркирано стилистично съответствие от женски род.

В изследването са очертани *системните отношения* в ЛСГ на неофеминативите – омонимия, синонимия, антонимия. Подкрепени са с интересен и убедителен анализ. Всъщност Четвърта глава, в която са

включени, би трябвало да се посвети на тези отношения. Сегашното заглавие на частта „Особености на неофеминативите” отговаря отчасти на съдържанието, тъй като например семантичните особености на имената са разгледани на други места.

Важна част в теоретичното изложение е Трета глава „Маскулинизация на съществителните имена”. Явлението *маскулинизация*, при което мъжкородовите форми за лица се използват за назоваване на жени, се разглежда като зависещо от редица фактори – семантични, стилистични, фонетични, синтактични, словообразователни, социолингвистични. Ванина Сумрова акцентира върху ролята на комуникативната релевантност на информацията за пол на назоваваното лице, т.е. тя смята, и то основателно, че основен фактор за маскулинизацията е релевантността на признака ‘пол’. Случаите на назоваване с феминативи са определени като „конкретно назоваване”, докато маскулинизацията е свързана с „абстрактно назоваване”. Авторката установява лексикосемантичните групи и видовете контексти, изискващи конкретно назоваване. Твърденията на докторантката са подкрепени с богат материал и убедителен анализ. И тук уменията на Ванина Сумрова да анализира детайлно, се дължат на лексикографския ѝ опит. Тя подлага на анализ редица случаи на конкретно и абстрактно назоваване със съществителни имена за лице. Позовава се на други изследователи или ги коригира с конкретен материал.

Като важна причина за маскулинизацията се посочва и езиковият консерватизъм, езиковата традиция.

Авторката ограничава ролята на сочените от други автори причини за явлението от фонетичен, словообразователен, стилистичен, синтактичен или формален характер. С материал тя доказва, че в много случаи тези ограничения престават да съществуват и не са пречка за феминално словопроизводство.

Важен извод, който прави, е за стиловата зависимост на маскулинизираните или неофеминативните форми. Маскулинизираните форми са характерни за официалния стил, феминативите са предпочитани в останалите. За целите на дисертацията авторката провежда анкета, за да докаже какви са предпочитанията в речевата практика при назоваване на лица жени. Резултатите потвърждават теоретичните ѝ постановки и същевременно показват проблемите, които възникват в езиковата практика при употребата на маскулинизираны имена. Нормативната неустановеност, която съществува, води до колебания и грешни употреби. Наблюденията и изводите от тази анкета имат пряка връзка с проблема за нормативността.

В дисертацията за пръв път се разглежда новата феминална лексика и в *лингвокултурологичен план*. Неофеминативите представят образа на жената в съвременността, професионалната ѝ реализация, навлизането ѝ в политиката, отношението ѝ към религията, секса, отношението на обществото към жената и под. Те представляват документ на времето.

Изследването на Ванина Сумрова допринася и за представянето на неофеминалната лексика (а и изобщо на названията за жени) в *тълковния речник*. Като дългогодишен автор в многотомния академичен Речник на българския език тя има изграден лексикографски усет и на основата на изследвания материал посочва необходимостта от вярно и системно отразяване на семантиката и на стилистичната характеристика на тези единици. Авторката констатира неексплицирани в речника нови значения при някои типове производни лексеми (*архитектка, братовчедка, бесепарка, пицарка, боркиня, богиня* и под.). (Всъщност пропускът в такива случаи идва от прилаганата структурна дефиниция).

Работата завършва с приложение на неофеминативите - лексикални и семантични неологизми, оказионализми и нови словосъчетания за лица жени в българския език. Събраният материал наброява почти 1200 езикови единици, много от които се привеждат за пръв път. Ексерпцията на

толкова богат илюстративен материал несъмнено е важна заслуга на авторката, а неговата обемност придава доказателствена сила на изводите в изследването.

Докторската дисертация на Ванина Сумрова е едно многопланово, цялостно и задълбочено изследване на имената за жени в най-ново време.

Ванина Сумрова има необходимите публикации по темата. Публикувани са или са под печат части от дисертацията в две студии и в три статии в престижни езиковедски издания. Изнесла е три доклада на научни форуми в страната.

Авторефератът представя в достатъчна пълнота и коректно съдържанието на дисертационния труд.

Изследването на Ванина Иванова Сумрова е принос към теорията и практиката на българското езикознание. Ще добавя, че тя е автор на редица приноси изследвания от областта на лексикологията, морфологията и езиковата култура, много добър лексикограф, член на авторския състав на академичния многотомен Речник на българския език.

Въз основа на всички посочени достойнства на изследването и на цялостната ѝ творческа дейност убедено предлагам на научното жури на докторантката да бъде присъдена научната и образователна степен „доктор”.

Рецензент:

(Проф. д.ф.н. Лилия Крумова - Цветкова)